

LLIBERTAT A L'ADHERIR A LES CONVICCIONS

El tema que m'han encomanat, *la llibertat a l'adherir a les conviccions*, ha anat sortint en algunes de les anteriors ponències. Jo ara els parlaré, més concretament, sobre la manera com Llull entén aquestes dues realitats, la llibertat i les conviccions, i acabaré amb un exemple de la seva vida, que ahir es va comentar en la primera Mesa.

Nosaltres posseïm la **llibertat** -que és el poder d'escollir, de preferir una cosa a l'altre- quan som immunes a tot tipus de lligams. Recordem que un lligam és qualsevol necessitat que tregui de la persona la possibilitat de determinar-se segons la seva elecció.

Però ja des del començament convé que distingim entre dos tipus de lligams, els d'ordre físic, interior o exterior a l'home, i els d'ordre moral. Quan som immunes als lligams físics, posseïm la llibertat física o **lliure arbitri**. La immunitat davant els lligams morals constitueix la **llibertat moral**.

El lliure arbitri

Pel **lliure arbitri** rebutgem tota violència que vingui de fora i vagi contra nosaltres i també qualsevol força interna en nosaltres mateixos, que ens determini fatalment a actuar sempre fora de la nostra elecció. És, per tant, una propietat de la voluntat: som lliures si som la causa i els senyors dels nostres actes, es a dir, si podem escollir entre dues contradiccions, sigui quin sigui l'objecte de la nostra elecció.

Llull ens ensenya que aquest **lliure arbitri** ens ve de Déu, que ens ha fet a imatge seva, i ningú ens el pot arrancar, perquè ningú ens pot treure aquesta semblança: *Fill, tant és noble e alta criatura és franc arbitre, que negun hom no poria constrènyer altre hom que per força lo faés voler ne amar; car negun hom no pot tolre a l'ànima la semblança e la imatge que ha presa de Déu.*¹

¹ LM, p. 249.

Recordem aquestes paraules que hauran de il·luminar sempre tota la nostra argumentació: *cap home pot constrènyer un altre a fer-lo voler i estimar per la força.*

Som tant sols nosaltres els que decidim sobre la nostra vida. Les eleccions que fem, però, mai són arbitràries; són actes d' una voluntat que també és raonable perquè, com vam escoltar ahir, hi ha una gran unitat en l' home. Aquesta unitat és també semblança de la unitat de Déu: *"...segons que Déus ha en si llibertat per totes ses Dignitats, ha donada semblança a la voluntat d'hom que sia franca en son voler, lo qual sia franc per tot l'enteniment e la memoria, per tal que sia l'entendre franc e lo remembrament sia franc, enaixí que cascun per si, e tots ensems, sien francs per tota l'ànima e per tota sa obra, e que d'aquella franquetat se seguequen virtuts francament, sens negun constrenyiment, ço és saber, fe, esperança, caritat, justícia, e les altres semblants a aquestes."*²

Si a l' hora d' actuar ens separéssim de la raó, no faríem, degut a aquesta nostra íntima unitat, actes perfectes d' una persona lliure amb voluntat lliure. L' home, i tota la seva actuació, han d' ésser lliures; i Llull ens diu també que això és així a fi que de la nostra actuació es segueixin lliurement les virtuts.

El lliure arbitri és la mateixa cosa que la facultat que anomenem voluntat; així com tampoc no distingim la raó de la intel·ligència. Si en l'home la facultat que entén i coneix és la mateixa que la que raona, també és la mateixa facultat la que vol i la que escull.

Cap a on és dirigeix naturalment la nostra voluntat o lliure arbitri?

La natura humana, amb totes les seves facultats, tendeix al bé i a tot el que és vertader. Per això, la voluntat es dirigeix necessàriament vers el seu fi últim, la felicitat, i escull els mitjans amb el seu lliure arbitri.

² LM, P. 248-9.

Déu, per als creients, ordena tots els ens cap a la seva pròpia bondat divina. Per això, tots tenen una tendència a voler el bé diví, és a dir volen participar, segons les seves pròpies possibilitats, en la bondat divina. Els ens dotats d'intel·ligència capten la raó universal de bé. Constatem en nosaltres mateixos l'existència d' aquesta tendència al bé i a la felicitat. No podem pas no voler-los. És una tendència voluntària perquè la seguim de bon grat i amb el nostre coneixement.

És una tendència necessària i que no escull lliurement, doncs és una llei de la natura humana i ens és impossible no obeir-la, però és una tendència cap el bé universal. Els bens particulars, són participacions finites d' aquest bé universal, i són els que escollim mitjançant el lliure arbitri.

El lliure arbitri té doncs un límit infranquejable: no pot deixar de voler el bé universal, però és lliure a l'escollir els bens particulars. I és la intel·ligència que ens els presenta. El bé particular que volem sempre, sempre és un bé pensat com a tal. Per això, si hi ha una consideració errònia que ens presenti un bé fals, això serà un defecte de la natura raonable. La voluntat, si segueix aquell arbitri fals, ho farà lliurement, perquè sempre és lliure en tot el que fa, però així fent revelarà un defecte, una falla en ella mateixa, al decidir-se per una consideració falsa.

De la mateixa manera que un coix necessita de la potència motora per ser-ho, qui escull una consideració falsa necessita de la voluntat per a voler-la.

Però només si l' home està malalt o pervertit voldrà, contra la seva natura, fer el mal realitzant una elecció viciosa, escollint el fals bé que la intel·ligència li presenta.

Com l'home pot voler el mal?

Però podem preguntar: com pot l' home voler, contra la seva natura, el mal? Llull ens ho explica dient que és degut a que és un ens esdevingut del no res a l'ésser i per això està ordenat entre dos moviments: el primer, derivat de cosa éssent, i el segon derivat de cosa privada d' ésser:

“Ço per què lo moviment primer en què l’home se mou és moviment natural a home, sí és, Sènyer, per raó car hom és creat e fet per fer bé; on com hom fa bé, mou-se segons ço per què és creat. E per ço per què lo moviment segon en què l’home se mou a fer mal és moviment no natural a home, si és, Sènyer, per ço car home fa cosa qui no és d’aquella natura d’on és l’èsser de l’home, enans és de natura de no ésser, per ço car home fa mal qui és altra cosa d’aquella per què hom és esdevengut en ésser.”³

l aclareix que moure’s pel primer moviment és moure’s raonablement, i moure’s pel segon, es moure’s sense raó i sense causa:

Los homes justs que en est món se mouen per lo primer moviment (...) se mouen segons raó.” I “els qui.s mouen en est món per lo segon moviment, enaixí com ells se mouen menys de raó e menys d’ocasió en ço que fan...”⁴.

Per això, degut a aquest segon moviment, quan la voluntat està pervertida, perquè tot l’home ho està, aconseguim que l’últim judici pràctic de l’enteniment, el que determina el que ens sembla bo o dolent, sigui el que ens presenta precisament allò que la voluntat pervertida vol.

De fet, tenim la capacitat de comprendre el que és bo i el que és dolent⁵, però quan sortim de l’ordenament en què som posats, que ens inclina a fer el bé, diu Llull que *“és-nos semblant que aquelles coses qui són bones e vertuoses que sien coses àvols e vicioses; e les coses qui són àvols e vicioses nos semblan que sien bones e vertuoses”*⁶ (LC., 204).

³ LC., p. 197.

⁴ LC., p. 198. Vegeu també: *“Si hom se mou a pecat e a mal, no s’hi mou per raó de neguna natura ni neguna propietat que vós hajats creada ni apropiada en ell; car tot ço que vós havets creat ni apropiat en home, tot és bo e tot és bé”* (LC., p. 198) i *“Pecat hi cau (en home) per raó de natura de privació, que és la rail d’on deriva lo segon moviment en home accidentalment”* (LC., p. 198).

⁵ LC., p. 204: *“Vós havets volgut que los hòmens qui van per via d’ordonació hagen coneixença en aquelles coses en qué és bé e mal, e saben qual és lo major bé o.l menor.”*

⁶ *id. id.*

Estem situats entre poder fer el bé i poder fer el mal

L'home, de fet, està situat entre el bé i el mal; i pot fer un o l'altre perquè la voluntat és lliure arbitri i domina l'enteniment de tal manera que és ella la que determina el seu últim judici pràctic. Diu Lluï: "*Fill -dix l'ermità- Déus ha donat a hom franc arbitre, e aquell ha depençença major a la volentat que a l'enteniment, e parçò la voluntat ha propietat de mandar l'enteniment.*"⁷

La voluntat és sempre lliure, sigui quan escull un bé vertader o un bé fals, i l'anomenem justament de lliure arbitri perquè domina el judici de l'enteniment.

Recordem ara altra vegada aquella sentència lul·liana: *cap home pot constrènyer un altre a fer-lo voler i estimar per la força.*

Voler el bé que veiem com a tal, sigui vertader o sigui fals, és un assumpte exclusivament nostre. Ningú ens pot forçar a voler una altra cosa. Només nosaltres mateixos ho podem fer, i de fet tenim poder per fer-ho.

Poder fer el mal no significa que tenim el dret de fer-lo

Però poder fer el mal no és tenir el dret de fer-lo. I ara examinarem el segon tipus de lligam, el de la llibertat moral, que és la facultat moral, o el dret, d'actuar o no actuar.

La llibertat moral és gaudir de immunitat a les obligacions. Els éssers humans podem tenir, i de fet tenim, obligacions que provenen de lligams que ens les imposen, perquè tenim la capacitat de rebre aquestes obligacions. Ser immune a aquests lligams és el que denominem llibertat moral.

Ara bé, nosaltres no tenim pas el dret de fer tot el que podem fer. Si podem actuar, això no significa que aquesta possible actuació sigui, ja de per si mateixa, justa o raonable. El poder actuar no és la mateixa cosa que el dret (poder moral) d'actuar. Hi han coses que podem fer en virtut del nostre lliure arbitri, però que no

⁷ LM., p. 185.

estem autoritzats a fer-les, o inclusivament ens estan prohibides. I igualment hauríem de dir que estem moralment obligats a fer actes que tenim el poder d'ometre.

Perquè, doncs, tenim el lliure arbitri (que és un poder físic o natural)? Perquè només amb ell ens tornem la causa intel·ligent i lliure dels nostres actes, i per tant som responsables d'aquests i de les seves conseqüències. És a dir, ens són imputables. Al mot *responsable* correspon el mot *imputable*. La persona és responsable, l'acte és imputable. Sense lliure arbitri no hi hauria responsabilitat moral. Del punt de vista moral, la responsabilitat i la imputabilitat estan indissolublement unides.

Però, repetim, una cosa és poder i una altra voler. Hem de voler, com deia Lull, pel primer moviment, que és el que correspon a la nostra natura: *lo moviment primer en què l'home se mou és moviment natural a home, sí és, Sènyer, per raó car hom és creat e fet per fer bé*. És a dir, ens hem de moure sempre per fer el bé i evitar el mal, perquè per això som creats⁸. Tota l'activitat de l'home ha de ser examinada des de la perspectiva del bé, que és cap a on la seva natura l'ordena.

I aquí, doncs, ens trobem entre dues situacions: el poder de fer el bé i el voler de fer-lo. Tenim el poder de fer o no fer el bé, però no tenim el dret de no fer-lo, perquè la nostra natura ens obliga a fer el bé. Lull insisteix en aquest deure, del que cap home es pot eximir: *"No és null hom qui sia excusat de vós a amar e a servir, sia que sia ric o pobre, o sa o malaute, o franc o serf; car en qual que estament hom se sia, total hora és poderós de servir e d'amar vós"*⁹ (LC., p. 198-9).

I amb molta gràcia descriu les diferents situacions on ens podem trobar els pobres humans: *"(...) alguns homens són que han voler e poder en fer bé, e alguns hòmens són qui han tan solament lo voler en fer bé, e no han lo poder. E alguns hòmens són, Sènyer, qui han poder de fer bé e no n'han lo voler; e alguns homens són qui han lo voler e l poder a fer bé, e no és en ells l'obra, en co que no fan bé ni esquiven mal"*¹⁰ (LC., p. 198-9)

⁸ Vegis també: *"car tot hom ne reep ordonament a açò per què és fet"*, LC., p. 207.

⁹ LC., p. 198-9.

¹⁰ *id. id.*

De fet, qui té el poder de fer el bé i no el fa, degut a la imputabilitat de les obres, o de l'absència d'elles, és culpable sempre.

El mèrit de glòria o de pena de tot el que fem ens ve del lliure arbitri

Ens adonem que podem fer el bé i de que podem fer el mal, i que tenim la obligació de fer el bé i d' esquivar el mal. Això significa que coneixem el què és bo i el què és dolent, i Llull ens diu, com hem vist fa poc, que és la potència racional la que ens ho fa saber. I completa: *"e com lo bé e-l mal ha aperbecut e afigurat, adoncs és sentida en home franca volentat a fer bé o a fer mal."*¹¹ Un cop sentim que podem fer aquest bé o aquest mal, la potència racional -raó i voluntat- escull què vol fer i mana a "la potència motiva" que la completi¹².

Per això el mèrit de glòria o de pena dels nostres actes se'ns atribueix primer per la potència racional, abans de posar en pràctica l'obra. El lliure arbitri no ens permet pas fer de dos contraris el que vulguem, sinó tant sols ens permet sentir que som lliures de fer de dues coses contraries la que vulguem¹³. Després, si al moment d' escollir, i abans posar en pràctica l'obra, ens movem pel primer moviment que ve de l' ésser o pel segon, que ve de la privació, caurà sobre nosaltres el mèrit de glòria o el de pena¹⁴.

¹¹ LC., p. 208.

¹² Cf. LC., p. 208: *"e com la franca volentat hi és sentida, e la potència racional eleig e tria qual obra-s vol, sia de bé o de mal, e mana a la potència motiva que dó acabament a la cosa que la racional eleig ni tria."*

¹³ Cf. LC., P. 209: *"car franc voler segons veritat no és cosa qui pusca fer de dos contraris qual se vulla, enans és aquella cosa qui sent llibertat de fer de dos contraris qual se vulla; lo qual sentiment és sentit tot franc en la potència racional, del començament que la potència racional comença a afigurar que és bé ni què és mal, d'entrò a la afi que mana a la potència motiva que faça ço que ella ha elet e triat a fer"*.

¹⁴ Cf. LC., p. 207: *"per açò s'ordona que la franca volentat que l'home sent en fer bé, davalla de cosa qui és en ésser per gràcia vostra; e la franca volenta que home sent en si mateix en fer mal, davalla e diriva de privació, qui és cosa freturant de gràcia e d'ésser"*.

Sempre tenim l'obligació de fer el que ens sembla bo

Si, coneixent què és bo i què és dolent, volem fer, moguts com diu Llull pel segon moviment, el que és dolent, pel domini que la voluntat té sobre l'enteniment, aquest ens presentarà el mal que volem com un bé, perquè sempre tenim el recurs de no pensar en el bé que hem de fer; i acabarem pensant que el fals bé és un vertader bé, encara que no ho sigui. Llavors caurà sobre nosaltres el mèrit de la pena. I si, coneixent el que és bo i el que és dolent, volem, moguts pel primer moviment, fer el que és bo, la voluntat farà que l'enteniment ens el presenti com un bé, i en aquest cas estarem seguint la nostra natura, farem una elecció raonable i caurà sobre nosaltres el mèrit de glòria.

Sempre estem obligats a posar per obra allò que la nostra consciència entén que és un bé vertader i a evitar allò que ens sembla ser un mal.

Però si sempre percebem el que en si mateix és bo o dolent, també és veritat que sempre percebem si fem el bé o si fem el mal. Encara que a vegades acabem adherint a un fals bé, ens adonem que ho hem fet perquè la voluntat o les passions ens han dominat. Semblantment, quan ens adherim a un bé vertader, sempre ens adonem que aquest bé escollit és un bé de veritat.

Quan ens adherim a un fals bé sense adonar-nos-en, confonem de bona fe el fals bé amb un vertader. En aquest cas, si de fet l'escollim volent fer el bé i no ens adonem que és un bé fals, tenim una consciència invenciblement errònia, però llavors també estem obligats a posar-lo per obra.

La recta raó, per tant, ens diu què és bo, i s'ha de seguir, i el que és dolent (no tant sols el bé en si o el mal en si) i s'ha d'evitar. És una inclinació interior que es sobreposa al lliure arbitri. D'aquesta manera el lliure arbitri no es posa en desacord amb la recta raó.

Sempre tenim l'obligació de seguir i posar per obra allò de què tenim seguretat de ser vertader, és a dir, les nostres conviccions.

Ningú ens pot forçar a canviar les conviccions

La consciència moral no és independent de les lleis ontològiques de la veritat. Adherir al bé conegut és un dret; però l'adhesió a un error no pot constituir un dret veritable perquè repugna a la tendència natural de la intel·ligència, destinada a conèixer la veritat. No té l'home el dret de pensar o de jutjar com vulgui, sense cap relació amb les lleis que obliguen la seva consciència. Llei, però, a les quals podem físicament rebutjar en virtut del lliure arbitri, però que no podem moralment transgredir sense faltar al deure, sense anar contra l'ordre establert per Déu.

No es pot fer mai res contra el dictamen de la consciència. La consciència invenciblement errònia fa que podem posar l'acte dolent que jutgem bo, sense tenir *objectivament* el dret o la facultat moral de posar-lo, perquè la moral reprova aquest acte. Ens pot imposar, doncs, el deure de *fer el mal* sense donar-nos *el dret de fer el mal* perquè un deure pot néixer d'un error subjectiu.

Es pot entendre per llibertat de la consciència el dret que posem de no ésser constrenyits per la força o violència a abraçar una veritat o a assentir en contra de la nostra convicció íntima o de la nostra voluntat.

Com hem vist, hem de seguir el que entenem com a vertader. Cap autoritat ni cap força pot constrenyer la intel·ligència i la voluntat d'algú a adherir a una doctrina, per més vertadera que sigui. Si s'empra la força per aconseguir-ho, es cau en el més *veritable absurd*.

El dret de la veritable llibertat de consciència és el dret de la superioritat de les forces morals de l'esperit sobre la força bruta; per tant aquest dret és natural i inviolable, como és natural i inviolable la dignitat d'aquestes forces morals.

La llibertat religiosa

La mateixa cosa passa amb les nostres creences. Només tenim el dret d'adherir a una doctrina si entenem que és vertadera. Creure

és un acte de la voluntat i la voluntat no consent sinó quan la intel·ligència està aclarida per la convicció de la veritat.

No és suficient per creure en una veritat el que sigui afirmada per una autoritat que es digui infalible; per adherir a una doctrina, és necessari que nosaltres creiem en la infal·libilitat de l' autoritat que ens la presenta. Per això, si un home no creu en aquesta infal·libilitat i té una veritat diferent o fins i tot oposada a la veritat afirmada per l' autoritat que es creu infalible, és contrari a la natura de la fe que aquesta autoritat el contradigui i el forci a creure.

Aquesta es la veritable llibertat que protegeix la dignitat de la persona humana, i que està per sobre de tota violència i opressió.

Fou sempre aquest el pensament de Llull, i per això el considerem precursor del que avui entenem per llibertat religiosa. Llull no volia de cap manera imposar la fe cristiana amb violència, perquè la veritat, com sempre deia, només pot imposar-se per la seva pròpia força. L' únic camí que admetia era el del convenciment. Per això, quan discutia les creences en les sinagogues dels jueus o en les mesquites dels mahometans volia que les argumentacions es presentessin tant sols en termes racionals. No emprava mai arguments basats en creences, volia que avancéssim sempre per camins de veritat.

El seu exemple personal

I ara acabaré comentant un exemple que Llull mateix ens donava quan, volent que tothom es convertís al cristianisme, no forçava ningú a fer-ho i admetia tant sols un diàleg que no fugís dels límits de la racionalitat. Com acabo de dir, no emprava mai arguments basats en la fe cristiana, els deixava al marge.

Llull es posava a disposició de jueus i musulmans i els deia que si el convencessin de que la seva religió era més vertadera que la seva, es convertiria. Molts han pensat que era una postura fingida. Però no ho era. Llull exigia a si mateix exactament el que demanava als altres: que deixessin al marge la seva fe.

Si els musulmans pensaven que Déu no es pot encarnar o que no pot ser tres persones i un Déu al mateix temps, pensaven així per fe, no per raó, doncs no tenien cap prova racional de que no podés ésser així. Llull, llavors, els deia: conversem exclusivament amb els mitjans racionals que tenim. Així els era possible el diàleg interreligiós.

BIBLIOGRAFIA

LLULL, Ramon, *Llibre de Meravelles* (LM), Edicions 62, Barcelona 1987.

_____ *Obres Essencials* (OE), 2 vols. Editorial Selecta, Barcelona, 1960.